

Buletin european

Anul XII, nr. 102

Mai 1983

Noi Tracii

Fondator: Prof. Dr. Josif Constantin Drăgan

SURPRINZĂTOAREA EVOLUȚIE A GÂNDIRII LUI PETRU MAIOR CŪ PRIVIRE LA FORMAREA LIMBII ȘI A POPORULUI ROMÂN

- DE LA ROMANISM PUR SPRE DACISM? -

Dumitru Șerbu

Despre Petru Maior s-a scris destul de mult, și se va mai scrie, pentru că este unul dintre cei *patru mari* ai Școalei Ardelene (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ion Budai-Deleanu) și încă, între acești patru, el a avut rolul cel mai activ, întrucât, izbutind să-și publice principalele sale lucrări - în special *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* -, a stârnit, printre Români, un val de entuziasm și de îmbărbătare, în lupta pentru apărarea drepturilor social-politice. Tot mare și activ se socotește și pentru îndârjita polemică pe care a dus-o cu cei ce acționau, interesat, împotriva poporului român.

Istoriografia noastră, precum și lucrările de filologie (inclusiv lingvistică), l-au pomenit totdeauna cu deosebită cinstire; iar cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la moartea sa, s-au retipărit cele mai de seamă din lucrările sale, însoțite de comentariile unor valoroase personalități, competente în materie. De altfel, nu numai cu prilejul acestei comemorări, ci și înainte și după, i s-au închinat, deseori, diverse articole și chiar lucrări mai ample, atât pentru că opera lui stă ca piatră de temelie a acestor două științe, cât și ca un permanent omagiu pentru viguroasa sa acțiune de redeșteptare a poporului român.

Articolul de față a fost provocat de o notă de subsol dintr-o lucrare românească de geografie, apărută (în două volume) la Buda, în 1814 - deci la numai doi ani de la tipărirea lucrării principale a lui Petru Maior *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*. Această *Geografie*, ea însăși ar merita o mai atentă cercetare, nu numai pentru vechimea ei, ci și pentru felul cum tratează materia de specialitate, pentru interesantele noutăți, de acum aproape două secole, pe care le aduce (și care prezintă interes tocmai pentru că ne pune în fața unei imagini a lumii din acea vreme), pentru limba românească destul de curgătoare, dar și pentru faptul că tratează, cu destulă atenție, și probleme de istorie.

Tocmai în legătură cu această atenție pe care o dă istoriei apare *nota* pomenită mai sus. Ea se află în josul paginii 4, pagină în care e vorba de popoarele și limbile vorbite în Europa. Iată-i conținutul:

«Protopopul Petru Maior crăescu revizor al cărților în Buda au vădit în Disertația cea pentru începutul limbii românești, care e adăugată la Istoria cea pentru începutul Românilor în Dacia, cum că nu limba românească e născută din cea latinească, ci cea latinească e prefăcută din cea românească. Vezi zisa Disertație, carea e vrednică a se ceti».

Conținutul acestei *note*, care susține că Petru Maior, unul dintre cei patru corifei ai Școalei Ardelene, a putut să afirme că limba latină «e prefăcută din cea românească», pare de-a dreptul de domeniul fanteziei; că doar ne este arhicunoscut că Școala Ardeleană, ca și curentul latinist al generației următoare, au susținut cu toată vigoarea, până la exagerare, originea pur romană a poporului român și că limba românească nu este altceva decât continuarea limbii latine. E drept că se mai știe și că Samuil Micu, Gheorghe Șincai și curentul latinist au susținut că limba noastră se trage din limba latină clasică, în timp ce Petru Maior și Ion Budai-Deleanu considerau că provine din latina vulgară, dar o astfel de răsturnare de poziție, ca aceea din nota de mai sus, nu s-a comentat, *deschis*, în tratatele obișnuite de istorie literară.

Din cercetarea ce am făcut «Disertației pentru începutul limbei românești», scrisă, evident, mult mai târziu decât «Istoria pentru începutul Românilor în Dacia», dar publicată în același volum, în 1812, am rămas cu impresia că ea a fost necesară autorului ei, nu numai ca o completare la lucrarea ce o precede, ci și ca un răspuns în propriile sale gânduri la probleme în legătură cu limba, ivite pe măsură ce constata unele deosebiri între limba românească și cea latină, precum și altele ce le ridicau și celelalte limbi neolatine. Să nu uităm că Friedrich Diez încă nu se afirmase.

Dar, cum nu e cazul să fac aici alte considerații, voi arăta doar cele constatate în legătură cu mobilul cercetării prezente.

Astfel, după ce ridică unele probleme și propune unele explicații, Petru Maior ajunge la o concluzie, formulată în felul următor:

«Acea iaste adevărit, precum văzum de asupra», adică mai sus, unde este vorba de folosirea articolului, *că nu limba lătinească cea proastă s-au făcut din limba lătinească cea corectă, și aceasta din cea. De acie, măcar că ne-am deprins a zice că limba românească e fiuca limbei lătinești»,* adică acei

corecte, totuși de vom vrea a grăi oblu, / «direct, deschis»/, limba românească e mama limbii ceii lătinești.» Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, Ed. Florea Fugariu, vol. II, pag. 57, 1971.

Prin urmare, nu poate fi acuzat anonimul autor al *Geografiei* că nu a redat exact concluzia la care a ajuns Petru Maior. Ii rămânem, deci, recunoscători că ne-a sesizat acest amănunt, încă de acum 166 de ani, prin nota sa, și să revenim la însuși autorul problemei, adică la Petru Maior.

✱

Se poate observa o evoluție în gândirea lui Petru Maior, cu privire la formarea limbii și a poporului român?

Dacă urmărim firul vieții lui Petru Maior, în special în timpul studiilor la Roma și Viena, vedem că acesta, entuziasmat, ca și Gheorghe Șincai și ceilalți tineri care au constituit Școala Ardeleană, sub influența unor izvoare de istorie (în special Eutropius și Vopiscus) a conceput formarea poporului român, ca și ceilalți, aproape linear de simplu: cucerirea Daciei de către Traian, nimicirea tuturor Dacilor și repopularea Daciei cu coloniști aduși din Italia, limba latină.

Tineretea, convingerea și, poate, în bună parte, și orgoliul lor satisfăcut că poporul român este chiar continuatorul strălucitului popor roman, îi făcea încredători, entuziaști și cu o mare forță de convingere, prin vorbă, scrisori, articole, cărți și organizări de școli. Adesea, în entuziasmul lor, făceau și unele greșeli de interpretare a textelor, sau exagerări în acțiuni. Dar convingerile lor tari și hotărâte, chiar și greșelile lor în această direcție, au fost salutare pentru poporul român, trezindu-l la acțiune, la demnitate, la luptă pentru apărarea drepturilor sale oprimate de atâta timp.

În această perioadă, convingerile lui Petru Maior erau așa de puternice, încât nu-și dădea seama de unele exagerări. Astfel, spre a demonstra că suntem Romani curați, a ținut, în mod exagerat, să arate că Dacia a fost cu totul golită de Daci. Pentru aceasta, deși a tradus cu probitate textul lui Eutropius cu privire la acest fapt: «Deșertându-se Dachia de bărbați», totuși, în aproape o jumătate de pagină, a ținut să demonstreze, cu argumente, nu tocmai de luat în seamă, că Dacia a fost «deșertată» nu numai de bărbați, ci și de femei. Datorită caracterului său cinstit și unui simț autocritic ce-i făcea onoare, nu persista în greșeli, ci urmărea mereu stabilirea adevărului. Așa se face că, îndată ce s-a convins că nu era posibil ca limba română să fie continuarea latinei «corecte», ci a celei de obște, a poporului, nu a ezitat să o spună, chiar cu riscul de a-și umbri legăturile cu unii prieteni.

De altfel, a adâncit toată viața această problemă a limbii române, mergând pe firul ei, după cum s-a văzut, până la limita extremă, adică până la convingerea că limba româna a fost întâi, și apoi cea latină.

Chiar și poziția sa față de Daci se pare că începuse să și-o revizuiască, de vreme ce găsim, tot în această «Disertație pentru începutul limbii

române», unele pasaje care sună astfel: «*Imi vine aci aminte și aceia, că se află unele cuvinte în limba românească, care pentru că nice la Italiani, nice la Sloveni astăzi nu sunt, zic unii că trebuie să fie sau de la Dachia sau de la altă oarecare limbă de a ghintelor, ce mai de mult au umblat prin Dachia între Romani*» (op. cit., p. 50.)

Sau, pe aceeași pagină mai jos: «*Nemica dară nu ne silește ca acele cuvinte românești care astăzi nu se află nici la Italiani, nici la Sloveni, mai vârtos să zicem că sunt vâriate în limba românească de la Dachia sau de la altă oarecare ghintă varvară în Dachia...*»

În fața acestor dovezi, cred că nu mai este nici o îndoială că în decursul vieții sale, Petru Maior nu a ezitat să-și modifice părerile, chiar și pentru cea mai scumpă dintre problemele sale: istoria poporului român și a limbii sale, și încă chiar senzațional. Această *modificare* nu are nimic comun cu *inconsecvența*, ci este o evoluție firească a gândirii, pe temeiul unor noi premise apărute. *Acest gen de modificări ale unor păreri sunt un element esențial de progres*, după cum acele păreri ce nu mai corespund și totuși (din vanitate) încă-s menținute, devin un factor negativ. Din păcate, din acestea «negative» avem destule în istorie și lingvistică și, pentru că n-au fost încă dezavuate de institutele de drept, sunt folosite de către cei interesați, din afară, împotriva noastră.

(va urma)

IN DACIA

De două mii de ani și azi,
În Dacia lui Decebal
Mai curge sânge pe sub brazi,
Mai cântă-n țarm al mării val.

În Dacia lui Decebal,
Țara de sus, Țara de piatră,
Răsar și azi la orice mal
Legendele pe-a noastră vatră.

În Dacia lui Decebal
Mai poartă viață valea, dealul,
Mai sună cântec de caval,
Munții păzesc etern Ardealul...

Prin Dacia lui Decebal,
Tot suie-un car cu mii de ani...
Ne-nfrânți de-al nemuririi val
Aici sunt Decebali, Traiani.

Dumitru Dumitrică

DACI SAU ROMANI?

Ion Coja

(urmare din numărul precedent)

«Miracolul» românesc a mai fost explicat și în alt fel, de persoane sincer animate de pasiunea adevărului, neavând de slujit nici unui partizanat, spirite critice care nu se împacă ușor cu acceptarea inexplicabilului și care, înainte de a concede la o explicație spiritualistă, verifică orice posibilitate de a reduce excepționalul la limitele normalului, ale firescului. Astfel, contradicției semnalate mai sus, între durata mică a stăpânirii romane și constituirea totuși în Dacia a unei limbi romanice, a unui popor romanic, i s-a mai răspuns și astfel: colonii romani aduși în Dacia «din toată împărăția» au vorbit între ei latinește pentru că aceasta era singura limbă în care se puteau înțelege. După retragerea autorității romane ei au continuat să vorbească latinește neavând altcum se înțelege între ei. Așadar, vorbim o limbă romanică, dar cei care au adus-o aici nu erau de origine etnică romani, latini, ci adunați din toate colțurile imperiului... Trebuie spus mai întâi că această explicație nu privește propriu-zis «miracolul»!, păstrarea limbii latine și a unui popor romanic în aceste locuri greu încercate de istorie. Ba chiar acceptând această explicație, miracolul «sporește»: oameni veniți din toate părțile lumii își pierd așa de ușor limba maternă și adoptă una nouă, latina, pentru ca apoi, nu după mult timp, în condiții mult mai grele să-și păstreze limba de adopțiune ca pe bunul lor cel mai de preț, manifestând, de-a lungul istoriei lor, o *unitate* lingvistică, spirituală, culturală etc., oricum excepțională, cu atât mai surprinzătoare la un popor de «amestecături» etnice. Statornicia noastră într-un singur și anumit spațiu, sub același și neschimbat prin veac nume, conștiința Românilor de pretutindeni și dintotdeauna că sunt de un neam și de o lege cu toții, unitatea graiului și a ceea ce se cheamă creație materială și spirituală, care au configurat, din cele mai vechi timpuri pentru care avem date concludente, o matrice, un *stil românesc*, toate acestea nu se împacă cu teza mai sus enunțată. Această teză a fost, în principal, stârnită de afirmația lui Eutropius, după care Dacia, secătuită de bărbați («viribus exhausta») în urma războaielor cu Romanii, a fost colonizată de Traian cu mulțimi de oameni aduse din tot imperiul («ex toto orbe romano»).

Considerăm că s-a dat prea mare greutate acestui text, scris la o mare distanță în timp față de evenimentele descrise. Și istoricii, ai noștri și străini, cam sunt de acord în a respinge prima afirmație, privitoare la extincția Dacilor, pe bună dreptate de necrezut, neconfirmată de alte surse și neconfirmă cu o serie întregă de alte date. De mai multă credibilitate s-a bucurat o doua afirmație - de ce? - privitoare la apartenența etnică a coloniștilor aduși de Traian în Dacia, afirmație luată într-un singur sens din mai multe posibile și fără un examen critic riguros. Iată câteva rezerve: Eutropius îi numește pe acei coloni *cives romani*, fără ca asta să însemne neapărat că, fiind din regiuni diferite ale imperiului, erau și de origine etnică diferită. Apoi e vorba de coloni *aduși de Traian*, cu care nu s-a încheiat, ci numai *a început opera, căci operă a fost, de colonizare romană a Daciei!* În fine, distanța în timp mare (un secol și jumătate) la care scrie Eutropius slăbește valoarea mărturiei sale care, dacă e vădit inacceptabilă cu privire la exterminarea Dacilor, nu vedem de ce ar fi unanim acceptabilă cu privire la componența etnică a coloniștilor, nici măcar afirmată de Eutropius, ci dedusă azi de noi.

Ce spun în acest sens celelalte dovezi de care dispunem? Din câte știu eu, nu mare lucru. Sunt semnalate în inscripții câteva nume de proveniență orientală (siriană etc.), nume de Daci (Traci) romanizate, presupunându-se că unii din ei vor fi venit în Dacia din sudul Dunării și cam atât. Trebuie spus că autorii și susținătorii tezei de mai sus - persoane de a căror bună credință nu ne îndoim - au omis să cerceteze, din perspectiva tezei lor, tocmai elementul aflat în discuție: limba română. Limba română, păstrată în aceste locuri, afirmă existența unui popor romanic. Fără ea, pe baza textelor antice, a inscripțiilor și a celorlalte materiale istorice, nimeni nu ar fi avut ideea că suntem urmașii celor care au colonizat Dacia și a băștinașilor care, sub efectul acestei colonizări, s-au romanizat. Cum bine spunea Cantemir, «limba părintască nebiruit martur iaste.» Deci: limba română, în structura ei cunoscută nouă azi, ne poate spune ceva despre apartenența etnică a celor ce au vorbit-o aici prima oară, când se numea încă limbă latină? Cu alte cuvinte, în situația imaginată mai sus, ce schimbări s-ar fi produs în structura limbii latine, pe care limba noastră păstrându-le, s-ar dovedi că într-adevăr limba latină nu a fost limba maternă a celor ce au adus-o aici, aceștia folosind-o numai în relațiile publice, nu și în viața de familie? Lingvistica generală e suficient de fermă în această chestiune: latina ar fi trebuit să-și simplifice mult gramatica și vocabularul, pierzând mai întâi cuvintele care erau rar folosite de Latini, ca și formele gramaticale aberante, neregulate. Ceea ce în limba română *nu* s-a petrecut. Limba română păstrează - inutil să le enumerăm - un mare număr de forme gramaticale neregulate a căror păstrare nu e de înțeles decât în cazul când funcționa ca limbă maternă, transmisă din tată în fiu. La fel, se păstrează un număr impresionant de cuvinte care în latinește erau foarte rare, unele nici măcar atestate, a căror prezență e inexplicabilă într-o latină limbă francă, a tuturor și a nimănu propriu-zis, cum a rămas azi franceza ori engleza pe teritoriul unor foste colonii care au grupat, în mod artificial, populații etnic diferite.

Că veni vorba de Englezi, voi aminti o întâmplare cu ei, instructivă în discuția noastră: în timpul războiului, spre a-și da seama repede dacă un suspect este într-adevăr englez și nu spion german impecabil educat englezește în școlile de spionaj naziste, i se oferea celui suspect ocazia de a ține în brațe un copil și de a se juca cu acesta. Căci în nici o școală nu se învață cum să vorbești unui sugăr într-o limbă străină. Bănuim că lucrurile stăteau la fel și pe vremea Romanilor aduși în Dacia, astfel încât păstrarea în limba română a unor cuvinte din limbajul infantil al Romanilor să nu poată însemna decât că pentru foarte mulți din *cives romani* veniți aici latina era limbă maternă. Sextil Pușcariu și alții, inclusiv G. Ivănescu, autorul celei mai recente istorii a limbii române, identifică în latina din Dacia, pe baza elementelor moștenite în română, particularități ale latinei italice, influențată de graiurile osc și umbrian, evoluția limbii latine, devenită limbă română, petrecându-se și în consonanță cu anumite dialecte italice. Ba chiar diferențierile dialectale românești fiind dovedite de către eminenti lingviști români și străini, ca având originea, punctul de plecare, în diferențieri dialectale latinești, pe care le continuă. În fine, să amintim și elementele arhaice în limba latină care s-au păstrat în limba română și care sunt greu de imaginat într-o limbă latină funcțională strict în relațiile publice. Păstrarea în limba română a unor atât de numeroase elemente curat latinești e cu atât mai grăitoare în ceea ce ne privește cu cât în Dacia, se știe bine, romanizarea s-a bazat exclusiv pe elementul uman purtător al limbii și culturii romane, în vreme ce în celelalte provincii s-a adăugat aportul școlii, al bisericii și al unei îndelungate administrații romane.

Toate aceste fapte de limbă, ușor de constatat de către oricine, bine cunoscute oricărui absolvent al facultății de filologie, poartă în mod cert o informație de ordin istoric: cei ce au colonizat Dacia aveau ca limbă maternă limba latină, pe care o vorbeau foarte bine. O limbă latină - iarăși sunt de acord între ei specialiștii - cu un marcat caracter rustic. Ceea ce ne îngăduie să credem, înaintea oricărei alte ipoteze, în originea romană, italică, a celor mai mulți dintre colonii romani. Această concluzie coincide, dacă e nevoie, și cu rezultatul unei analize logice a faptelor: indiferent de cauzele care au declanșat războaiele dacice, scopul în care Roma a ocupat Dacia pentru a o coloniza nu era să asigure pământ cetățenilor ei din celelalte provincii, ci presiuni în acest sens de vor fi existat, și e foarte firesc să se ivească datorită măcar sporului natural al populației, dacă nu și altor motive, aceste presiuni se puteau ivi numai (sau mai ales) în metropolă. În ultimă instanță ce sens și ce explicație are un imperiu, îndeosebi de trăinicia celui roman, decât un permanent excedent demografic care impune, dându-i și viabilitate, o operă de colonizare a noi teritorii? Datele pe care le avem despre mișcările lente și pașnice de populație în imperiul roman, ca și aiurea, sunt puține și nesigure. Aceste deplasări nu au fost înregistrate decât indirect și rar. Ele cu greu puteau fi, de nevoie, împiedecate. Deși nu m-aș mira ca sensul faimoasei formule *Dacia felix* să fie...propagandistic, dând făgaș spre Dunăre excesului demografic. Ipoteza e confirmată de istorie, până în zilele noastre, de Italia,

îndeosebi sudul producând un surplus demografic care a obligat-o să pulseze în toate timpurile material uman spre alte regiuni ale globului. E oare întâmplător că evoluția limbii române merge paralel îndeosebi cu dialectele italiene de sud? Eu cred că nu. Firește mai sunt și alte ipoteze care explică venirea Romanilor în Dacia. Bunăoară, după unii, au venit aici mulți țărani din Italia puși pe drumuri prin extinderea latifundiilor și prin scoaterea din circuitul agricol a unor întinse suprafețe de pământ care capătă o nouă destinație: parcuri de vânătoare. Oricum însă, cercetarea temeinică a motivelor care au intrat în joc pentru cei ce au colonizat Dacia rămâne de făcut în viitor. În viitorul cel mai apropiat.

Specialiștii mai fac distincția între glotogeneză (nașterea unei limbi noi) și etnogeneză (nașterea unui popor nou), ceea ce presupune, în discuția noastră, să considerăm că ponderea elementului uman de apartenență etnică latină, care a contribuit la formarea poporului român nu coincide cu ponderea elementului lingvistic latin din structura limbii române fiind mai mic primul decât al doilea. Aceasta înseamnă totodată că ponderea elementului uman geto-dac, autohton, la formarea poporului român este mai mare decât ne lasă să bănuim interpretarea strictă și exclusivă a faptelor de limbă. Situația aceasta este aceeași și pentru celelalte limbi romanice. E greu de precizat cât de mare este această discrepanță. Dar, în termeni relativi, putem stabili că diferența dintre ponderea elementului roman glotogenetic și cel etnogenetic este mai mare în cazurile în care procesul de romanizare s-a bucurat și de sprijinul unor factori de *suprastructură*: școală, biserică, administrație birocratizată și altele. Precum se știe, în Dacia aportul acestora a fost minim, ceea ce ne obligă să presupunem un aflux uman spre noua provincie mai mare decât se crede îndeobște. Anume, se poate identifica în istoriografia românească a problemei o tendință de a minimaliza aportul roman la etnogeneză românească. După exagerările unor latinizanți din sec. 18 și 19, care luaseră *tale quale* afirmația lui Eutropius privitoare la exterminarea Dacilor, ne paște în secolul nostru primejdia de a exagera căzând în cealaltă extremă.

Se simte în lucrările unor eminenți istorici români o teamă de a nu fi suspectați că insistă pe romanitatea noastră care, prin tradiție, contează în universalitate ca un titlu de noblețe etnică. Un fel de sfială în afirmarea concluziilor la care faptele ne obligă. O modestie aș zice exagerată, chiar prost înțeleasă, căci stabilirea adevărului e una, și atitudinea față de propria ta origine și a altora e cu totul altceva.

Intr-un climat care mai des ne-a fost nefavorabil și răuvoitor, această atitudine de hipercorectitudine, deși propriu-zis ne păgubește, ne-a apărat totuși de răstălmăcirea propriilor noastre cuvinte. Am lăsat să treacă de la noi -având și de unde ! - punând în discuție numai elementele asupra cărora certitudinea era totală. Și filologii noștri au fost astfel gata să accepte, în cazuri neclare, discutabile, soluția cea mai modestă, mai puțin măgulitoare (căci funcționează în științele istorice asemenea sentimente, satisfăcute mai mult

sau mai puțin de interpretarea faptelor), numai să nu fie acuzați de subiectivism, de partizanat naționalist, șovinism și câte altele, pe care alții, trebuie spus, le practică fără nici o jenă. În felul acesta au fost scoase cu prea mare ușurință din inventarul elementelor latine moștenite o serie de cuvinte care prezentau oarecari mici dificultăți în stabilirea originii lor latinești. Acest mod precaut, poate prea precaut, de a procedea, care ne ferește însă de excesele aiurea curente, nu putea să nu afecteze și inventarul de cuvinte autohtone, al căror număr, în statisticile academice, este *cu siguranță* mai mic decât cel real, dar această cifră minimală este preferabilă unei cifre ușor de contestat și care, prin exces invers, ar oferi unora argumente convingătoare (deși false) pentru a anula cu totul orice pretenție de autohtonism.

Nu are nimeni dreptate să acuze filologia românească, îndeosebi cea din secolul nostru, de excese latinizante. Dimpotrivă, față de secolul trecut, filologia contemporană este excesivă în precauțiile pe care le ia în inventarierea elementelor latinești. Așa, de pildă, a considera că în română cuvântul *colindă* vine din latină *prin intermediu slav* mai treacă-meargă, dar a spune că și numele bădicăi Traian vine tot prin intermediu slav, că deci numele lui Traianus noi nu l-am păstrat, ci l-am uitat și mai târziu l-am luat de la Slavi, numai exces latinizant nu poate fi numit!

Să ne oprim puțin la acest din urmă cuvânt, semnificativ pentru complexe de care suferă filologia românească. Explicația prin intermediere slavă are menirea să facă față la două obiecții: una explicită, de ordin strict lingvistic: cuvântul *Traianus*, conform legilor fonetice care au modificat pronunția sunetelor latinești în limba română, trebuia să fie pronunțat *Trăiîn*. Această obiecție se respinge azi destul de ușor - deși întâziem s-o facem: nicăieri în românește *î* nu se pronunță precedat de *i*, deci legea trecerii *a + n* la *î* nu avea condiții să se aplice, așa cum s-a întâmplat de obicei: *romanus* > *român*, *canto* > *cînt*, *lana* > *lîină* etc. Cât privește pe *a* din prima silabă, pronunția geto-dacă, atât cât poate fi urmărită istoric, cunoaște mai multe cazuri de trecere a lui *a* la *o*. Cea de-a doua explicație, mai rar formulată în scris, învederează raritatea excepțională a situației: păstrarea numai prin viu grai, prin forța tradiției orale, nesprijinită în școală și în textul scris, în cultura scrisă, păstrarea în aceste condiții vreme de aproape două milenii în memoria unui popor a numelui unei personalități istorice, pe scurt, păstrarea amintirii lui Traian în colindele noastre, deci în conștiința poporului român, este un fapt cu totul excepțional, fără pereche. Nicăieri în lume nu se cunoaște un caz similar. Probabil că aceasta mai mult i-a speriat pe filologii noștri care s-au grăbit să nu pară că fac bravadă de istoria neamului lor și au căutat o explicație care să micșoreze proporțiile acestui fapt, abdicând, de dragul obiectivității inatacabile, la subiectivitatea proprie omului de știință: *dragostea de adevăr*.

Căci dacă e greu să accepți că s-a păstrat în amintirea țăranilor români numele celui care, emblematic, i-a adus în urmă cu 1700 de ani și mai bine în Dacia, cu ce este mai justificată intermedierea slavă? Ce-i putea face pe slavi

să preia, fie și de la noi, numele lui Traian, care nu le spunea absolut nimic, și să-l păstreze câtă vreme noi l-am uitat, iar apoi noi să-l luăm înapoi de la ei și nu ca pe orice alt nume, ci ca să-i dăm locul excepțional pe care-l are în scenariul Plugușorului? Cu atât mai mult cât semnificația lui Troian, eroul colindei, care pleacă să caute loc curat de arat și semănat, coincide, mitologic, cu semnificația pe care Traianus imperator o are în istoria noastră! Ca inițiator al operei de colonizare romană în Dacia, ce va fi reprezentat pentru mulți țărani italiți un «loc curat de arat și semănat»!...

De ce să acceptăm această explicație, prin intermediere slavă, suspectă prin lanțul de coincidențe inexplicabile, numai pentru că ni se pare mai greu de acceptat faptul simplu că strămoșii noștri *nu l-au uitat pe Traian*. E foarte adevărat că nu găsim la alte popoare un caz asemănător, deci o asemenea memorie, care să traverseze nu secolele, ci milenii, în condițiile în care cultura românească a fost, practic, adică în mediile populare, unde s-a păstrat amintirea lui Traian, exclusiv orală vreme de aproape două milenii! Dar dacă acceptăm și ne-am obișnuit să acceptăm și să aflăm la alte popoare lucruri pe care nu le găsim la noi, căci nimeni nu are toate talentele de pe lume, de ce nu am afla și la noi lucruri pe care să nu le găsim la alte popoare?! Unele au geniul navigației, altele au geniul arhitecturii, altele au geniul dansului ori al mașinismului ș.a.m.d. De ce nu am avea și noi, pe lângă alte geniuri, deja recunoscute ca atare, și geniul de a nu uita ușor! Ținem minte, nu ne uităm morții ușor, nici moși-strămoșii! Așa cum nu ne-am uitat nici numele, nici limba. Pe lângă păstrarea limbii române, fundamental romanică, cu ce să ne mai mire atât de tare neuitarea numelui de Traian?! Păstrat într-un colind, *Plugușorul*, care este cel mai important dintre toate colindele românești având și el o certă origine romană!

Cu toate acestea, din exces de corectitudine și de respect al normelor științifice, filologia românească academică, universitară, îl consideră pe *Troian* venit în română prin filieră slavă, fără să ia aminte că această soluție, aparent supusă cu strictețe faptelor, te pune dinaintea unei explicații și mai greu de găsit: interesul slav pentru numele lui Traianus!

Firește că greșește aici filologia românească «oficială». Dar greșește nu supralicând latinitatea noastră, ci dimpotrivă, scăzând-o, și asta dintr-un exces de prudență, de corectitudine, care te duce, iată, să intri în contradicție cu faptele. Aceeași atitudine îi face pe unii să se mențină cât mai mult în limitele datelor foarte bine controlabile și în legătură cu componenta noastră traco-dacică, lingvistică și etnică. Dar să recunoaștem că e o atitudine care face cinste științei românești. Ea este preferabilă curajului nesăbuit de a face afirmații neverificabile, necontrolate, numai de dragul de a impune, prin insistență repetiție, o teză care, astfel, încetează de a mai fi științifică. Căci rezultatul la care ajung intervențiile unor tracizanți fără simțul măsurii nu este impulsivitatea cercetărilor pe această direcție, atât de necesară, ci dimpotrivă, discreditarea lor, creindu-se la publicul larg impresia tot mai netă precum că nu e prea serios din partea cuiva să se ocupe de acest capitol în

care excelează - în ultima vreme - cele mai abracadabrante teorii și creiere. Și efectiv, în momentul de față adevărata tracologie românească are de înfruntat pericolul discreditării ei prin falși susținători și promotori, a căror -repet - lipsă de măsură e nesuferită de publicul românesc, care fără voia sa ajunge astfel să se îndepărteze de un subiect ce îi este atât de drag. Căci dacă ne tragem din Daci și Romani, din Traian și Decebal, simpatia noastră e puțin diferită față de Daci și de Decebal, căci funcționează în obișnuințele sufletului nostru și aceea de a ține partea celui învins și năpăstuit, a celui «fără de noroc», cum a fost și Decebal. Dar de aici și până la antagonismul lugubru pe care-l inventează unii între Daci și Romani, încercând să-l impună conștiinței publice, este un drum lung, pe care l-aș fi crezut imposibil de parcurs.

Și pentru că am vorbit de obiectivitate, și pentru că sunt unul dintre cei care cred, căci argumentele sunt suficiente, în componenta noastră traco-dacă, voi spune că repunerea în discuție a felului în care s-a păstrat la noi numele lui Traian redeschide dosarul legendei ce părea o invenție a lui Gh. Asachi: legenda *Dochiei*. Trecerea de la *Dacia* la *Dochia*, inacceptabilă până nu demult, e de luat mai în serios acum când s-a dovedit că în limba Dacilor deseori *a* a trecut la *o* (cf. *Istoria limbii române*, București 1965, vol. II, p. 317, 362). Firește, Gh. Asachi nu a avut cunoștința de această «lege» fonetică, ceea ce ar putea să dovedească, după o discuție mai largă și mai bogat întemeiată, că s-a păstrat în acest cuvânt și-n legenda despre Dochia (Dochița) amintirea vechiului nume de țară. Ceea ce, iarăși, ar fi un lucru neașteptat, rarism, dar care, coroborat cu altele - bunăoară cu numărul mare de cuvinte fără etimologie cunoscută, cuvinte importante și străvechi, strict legate de fenomenul românesc: Io, Lerui, Basarabia, Ardeal, Moldova etc. - dovedește încă o dată capacitatea noastră de a ține minte, de a conserva, numai aparent contrazisă de ușurința cu care am introdus dintotdeauna în graiul nostru cuvinte noi, de la vecini, îmbogățind astfel vestimentația gândirii noastre, mlădiind-o în variate chipuri, dintre care multe nu sunt la îndemâna tocmai a limbilor din care am împrumutat cuvinte noi. La fel cum nu e nici o contradicție în faptul că ne tragem și din Daci, și din Romani, împărțășind cu toții, ca urmași ai acestora, de-a lungul a două milenii de istorie, același destin: «veșnici martiri ai credinței întru Dacia și Roma».

MIGRAȚIA TRACĂ ÎN MACEDONIA

D.C. Samsaris

(urmare din numărul precedent)

Alte trei triburi trace au emigrat în același timp cu Edonienii în Macedonia, și anume Odomanții, Sapeenii și Bessii.

Odomanții s-au așezat în peninsula Chalcidică coabitând cu Edonienii. Trebuie să existe o legătură între instalarea lor aici și mitul genealogic al lui Sithon, regele Odomanților, al cărui nume împreună cu acela al fiicei sale Pallena au fost date la două mici peninsule din Chalcidica, Sithonia și Pallena. Nu știm dacă așezarea Odomanților în regiunea Pangeului era rezultatul primei lor migrații sau al unei migrații ulterioare. În acest al doilea caz, migrația Odomanților ar putea fi pusă în legătură cu colonizarea greacă a peninsulei Chalcidice și ar trebui să presupunem că Odomanții s-au retras din această peninsulă mutându-se în regiunea Pangeului. Întrucât Odomanții locuiau alături de Edonieni atât în Chalcidica cât și în Pangeu, trebuie să căutăm așezări ale Odomanților în localitățile din Chalcidica pe care le-am menționat mai înainte referindu-ne la instalarea Edonienilor pe aceste meleaguri.

Sapeenii s-au așezat stabil în delta râului Nestos unde se află, după cum ne informează izvoarele antice, renumitele «strâmtori ale Sapeenilor» care controlau singurul drum Orient-Occident și pe unde avea să treacă, după cucerirea romană, via Egnatia. A existat probabil o legătură și între întemeierea orașului trac Topeiros, alături de actualul sat Paradeisos, și instalarea Sapeenilor în această regiune. Prin urmare, ținând seama de faptul că în Tracia coloniștii greci își întemeiau așezările pe locul vechilor localități trace sau în apropierea lor, ar trebui să presupunem că Sapeenii s-au instalat în centrele comerciale create de Thasos: Pistyros, Perne și Acontisma.

În această perioadă a migrațiilor trace ar trebui plasată și expansiunea Bessilor în regiunea muntoasă Drama până la muntele Pangeu, unde se mai păstrau vestigii ale lor în vremea lui Herodot. E vorba de un mic grup de Bessi care îngrijeau de un sanctuar al lui Dionisos ridicat pe culmea muntelui Pangeu. Această expansiune a Bessilor la vest de râul Nestos explică *tumulii* de la sfârșitul Epocii de bronz descoperiți în apropierea localității actuale Nevrocopi, precum și vechea localitate pe ruinele căreia se află acum satul Seropotamos. De asemenea e probabil că numele satului Bessotsani păstrează până azi amintirea acestui trib din antichitate.

Bisalții au emigrat în Macedonia în aceeași vreme cu Bitinienii și Edo-

nienii, instalându-se în regiunea munților Dysoron și Bertiscos, precum și în Chalcidica, unde au coabitat cu Edonienii din Migdonia și cu Sithonienii. Urme ale prezenței lor mai existau și în vremea lui Tucidide în peninsula Acte, unde ei coabitau cu Pelasgii. Herodot ne informează că în vremea sa Bisalții cuceriseră întreg ținutul de la vest de muntele Dysoron, ținut numit Crestonia, din cauză că era locuit de tribul pelasgic al Crestonienilor.

Migrația Bisalților în această regiune a Macedoniei explică și întemeierea mai multor așezări de la sfârșitul Epocii de bronz, dintre care săpăturile arheologice au scos la iveală două în apropierea satelor actuale Berge și Castanochori. De asemenea tradiția păstrează numele altor douăsprezece vechi așezări din ținutul locuit de Bisalți și anume: Argilos, Bedyndia, Bergé, Bisaltia, Brea, Graea (Graero), Calliterae, Cerdylion, Oreskia, Ossa, Tintos și Tragilos. Având în vedere că ne lipsesc datele arheologice, data întemeierii acestor așezări nu se poate preciza. Judecând însă după denumirea dată acestor așezări, dintre care unele sunt preeleneice (Graea, Ossa) iar altele trace (Bisaltia, Bedyndia, Brea), ajungem la concluzia că unele existau încă dinaintea de migrația Bisalților, iar altele au fost întemeiate de Bisalți imediat după așezarea lor în aceste ținuturi sau ceva mai târziu.

În aceeași epocă (1400-1200 î.e.n.) un val de Traci, al cărui nume tribal nu-l cunoaștem, a emigrat pe coastele Pieriei olimpice, regiune locuită până atunci de Magnetii helenofoni. Tracii care locuiesc această zonă sunt cunoscuți în istorie cu numele grec de Pierieni. Tracii au rămas în Pieria din secolele XVI-XIII î.e.n. și până la mijlocul sec. VIII î.e.n. circa, când au fost goâniți de Macedoneni. În această perioadă de șase secole, Pierienii au stabilit relații strânse cu Grecii din Grecia centrală.

În ceea ce privește așezarea Tracilor în Pieria, este interesant de notat că există o mărturie arheologică a prezenței lor încă dinaintea Epocii de fier, lângă satul Koundouriotissa, la nord de Dion. Astfel, dacă ne gândim la toponimia Pieriei, putem trage concluzia că dintre 14 așezări ale căror nume îl cunoaștem, cel puțin șase (Libethra, Pimpleia, Pieria, Agassae, Aefinion, Acesamenae și Acesae) au fost probabil anterioare cuceririi macedonene și că aici au locuit, încă de la început, Tracii emigrați. În general, dacă judecăm după regiunile din Macedonia unde s-au instalat Tracii emigrați și după așezările lor, care se aflau în vecinătatea centrelor miniere, deducem că polii de atracție a emigraților au fost minele metalifere macedonene (din Bermion, Dysoron, Chalcidica și Pangeu). Acest lucru înseamnă că economia lor se baza mai ales pe metalurgie, lucru confirmat și de izvoarele vechi. Astfel, aflăm de la Herodot că Tracii din regiunea Pangeu exploatau bogatele mine de metal locale. Putem verifica aceasta și cu ajutorul numismaticii din epoca arhaică a triburilor care locuiau în Macedonia Orientală. La Thasos și de asemenea în Pangeu, Tracii au învățat arta metalurgiei de la Fenicieni, cu care exploatau împreună minele de metal.

(va urma)

DESPRE «PIERDEREA» LIMBII DACILOR

Vasile Cărăbiș

(urmare din numărul precedent)

Cuceririle romane peste hotarele etnice n-au făcut altceva decât să grăbească prăbușirea elementului latin, asimilarea și înlocuirea lui prin noi formațiuni etnice. La noi acest element roman a fost asimilat de poporul dac într-un foarte scurt timp. Dacia, în urma războaielor cu Romanii, n-a fost nici distrusă și nici deznaționalizată. Pierderea unei lupte și sinuciderea unui rege nu înseamnă distrugerea neamului. Slăbirea, da, și aceasta numai pentru moment. Din cauza unei slăbiri efemere, să nu rămână nici măcar o insulă de Daci în interior sau în afară de hotarele Daciei romane (și erau mulți de tot) care să transmită mai departe limba neamului lor? Să se țină seama că Ilirii erau un pumn de oameni față de marele neam al Tracilor. Adevărul e simplu: nu se poate să se piardă rădăcina și mădularele să trăiască. A pierit rădăcina, au pierit și mădularele. E legea naturii implacabile.

Persistența limbilor este de o tenacitate de necrezut. În occident, numai, putem cita, de exemplu, limba bască în Pirineii occidentali, limba provençală din sudul Franței, limba bretonă în nord-vestul Franței. Dacia a fost ea însăși un vast ocean furtunos. Limba «latină rustică» atribuită Romanilor și «transmisă» Dacilor, nu era alta decât limba proprie a Dacilor. În țările cucerite Romanii foloseau limba oficială, care se deosebea de latina rustică.

S-a recunoscut în istorie că Dacii au dovedit o remarcabilă cultură materială și spirituală, mai ales în muzică, medicina populară, în produse de artă meșteșugărească (.I.I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, București, 1959, p. 19).

Popor vesel, căruia îi plăcea să cânte, a folosit fluierul și naiul, așa cum folosesc și Români. După Clement din Alexandria, Tracii inventează și harpa. Pe un vas, Orfeu, care era trac, cântă din Harpa Tracilor. De asemenea, Clement din Alexandria spune că Sofocle, marele tragedian al Grecilor și al lumii, a fost tot trac. Tot el spune că Platon de la Traci a luat «Epodele sănătoase» și vede în unii Traci predicatori ai nemuririi. Mama lui Demostene și Ificrate au fost trace. Tracii au dat zeități ca Dionisos, Semele, Sabazios, zeul medic Aesculap și o serie de mari figuri ale civilizației grecești, de exemplu cel mai mare istoric al Grecilor Tucidide, artiști, gramatici erudiți ca Dionysios Thrax etc.

Suntem copleșiți de o legitimă mândrie națională de tot ce a fost în stare să dea neamul Tracilor, dar dacă se susține «romanizarea» lor prin pierderea limbii atât în nordul cât și în sudul Dunării, atunci e o flagrantă contradicție față de cele scrise mai sus. Un popor care-și pierde limba, nu poate fi capabil de «mari resurse intelectuale» cu o «remarcabilă cultură materială și spirituală» și să dea câteva valori de talie universală. S-ar putea admite numai

dacă Tracii erau pe o scară de sălbăticie ca a omului din peșteri, dar și atunci e greu de admis, fiindcă graiul articulat generalizat într-o comunitate imensă de oameni nu poate fi pierdut sau schimbat atât de repede și cu atâta ușurință, de un popor cuceritor.

S-a recunoscut că și în lumea elenistică și romană Tracii au jucat un rol important militar și politic, și mai târziu, din secolul al III-lea în ierarhia armatei și conducerea politică și militară a imperiului roman. «Din rândul lor s-au ridicat mulți șefi militari celebri și împărați romani (cei mai de seamă Maximinus Thrax, Aurelianus, Claudius al II-lea, Galerius, Constantin cel Mare, Licinius, Iulianus Apostata, Aetius, Marcianus, Leon I, Vitalienus, Iustinus, Iustinianus, Belisarius)», afirmă I.I. Russu, în *Limba Traco-Dacilor*, 1959, p. 19.

Dacă Tracii au fost desnaționalizați, formându-se un «nou popor», nu mai poate fi vorba de elemente trace, ci de elemente romane. Aceste mari personalități trace apar tocmai într-o perioadă de așa-zisă «plămădire» a poporului român, după cum s-a susținut. Tocmai mulțimea acestor mari personalități în viața politică și militară a Romanilor, dovedesc vigoarea și rezistența poporului trac, care nu și-a pierdut nimic din firea, limba și datinile sale din cauza unei stăpâniri cu forța militară timp de 165 de ani. Împăratul Galerius (293-311) căruia i se zicea «Dacul», într-o luptă cu Perșii a făcut apel la conaționalii săi Daci, care l-au ajutat și a învins. La Salonic senatul roman i-a ridicat un arc de triumf. Arcul acesta e arcul Dacilor învingători, și nu al învișilor, ca pe columna lui Traian.

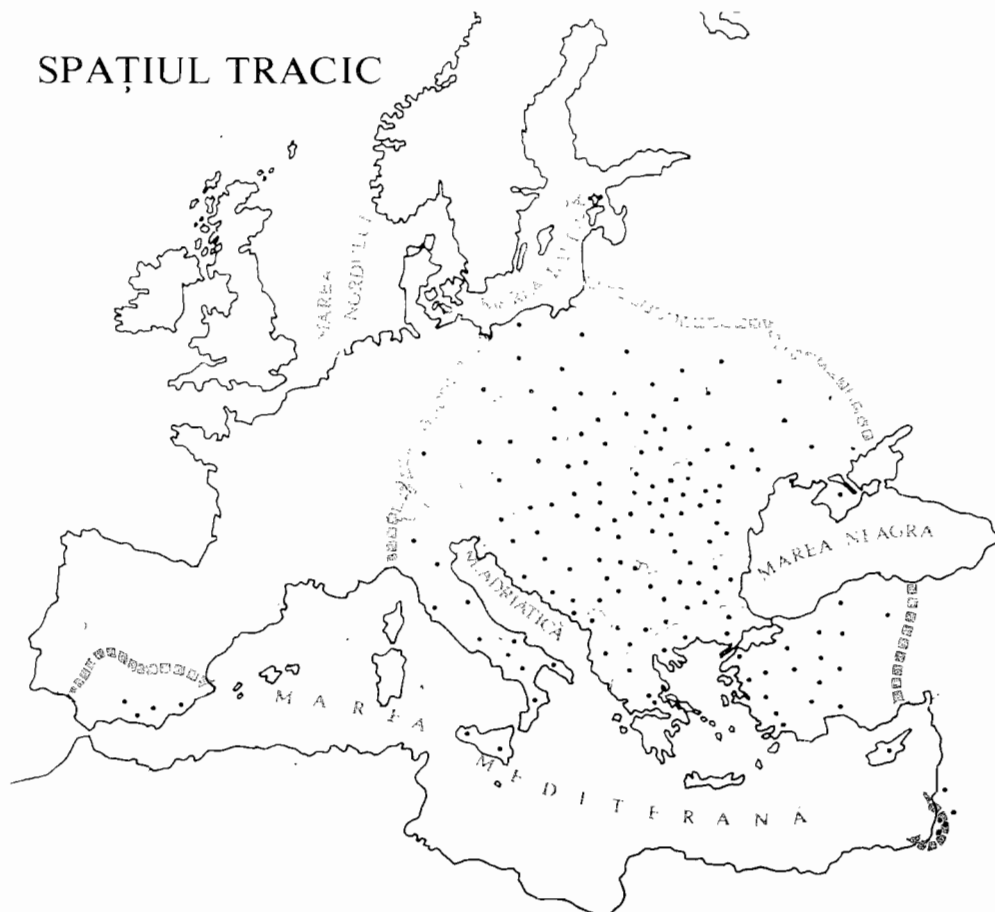
Dat fiind că aceste personalități din pătura aristocratică nu s-au desnaționalizat, cum puteau să se desnaționalizeze ciobanii și plugarii?

Traco-Dacii au dat elemente de valoare popoarelor vecine (grec și roman) pe plan politico-militar, economic, cultural, după cum și urmașii lor, Românii, au dat astfel de valori Ungariei, Jugoslaviei, Bulgariei, Greciei, Rusiei etc.

S-a mai relatat că populația autohtonă din Dacia, între anii 106-275 a fost supusă unui «voit proces de desnaționalizare...violent și rapid, care a avut ca primă urmare înlocuirea treptată a limbii naționale și adoptarea limbii latine». A susține un proces «voit» de desnaționalizare, «violent și rapid» și înlocuirea treptată a limbii naționale, înseamnă iarăși a intra în contradicție cu afirmarea civilizației și culturii Dacilor, cu însușirile lor fizice și spirituale. Mai însemnează, așadar, a nu ține seama de intuiția faptelor reale. Ce factori au contribuit la desnaționalizarea violentă și rapidă? De ce mijloace dispuneau Romanii, veniți din toate părțile imperiului, ca să impună un astfel de proces? Nici astăzi, cu toate mijloacele moderne ca școala, unde obligatoriu se învață limba oficială, presa, radioteleviziunea, teatrul, cinematograful etc., nu se poate realiza un asemenea proces, chiar «lent și îndelungat», mai ales când e vorba de un popor numeros și cu o cultură a sa proprie.

(va urma)

SPAȚIUL TRACIC

Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor (Herodot)

<i>D. Șerbu:</i> Surprinzătoarea evoluție a gândirii lui Petru Maior cu privire la formarea limbii și a poporului român	1
<i>D. Dumitrică:</i> Poezie	4
<i>I. Coja:</i> Daci sau Români?	5
<i>D.C. Samsaris:</i> Migrația tracă în Macedonia	12
<i>V. Cărăbiș:</i> Despre «pierderea» limbii Dacilor	14

NOI TRACII
Redacția: Via Larga 11, Milano

Direttore responsabile: Sabino d'Acunto
Direz. Foro Traiano 1/A Roma Reg. Trib. Roma n. 17282 del 31.5.78
Rivista mensile - Spedizione in abbonamento postale gruppo terzo (70%)